

Kei konei anō ngā kōrero i tuhia-ā-ringa e Te Waiti, nō muri mai ka tāia ki taua pukapuka rongonui. Ka taea e te tangata te tono aua tuhituhi hei mātakitaki, hei pānui. Ahakoa i mōhio pai a Te Waiti ki te kōrero Māori, ki ngā tikanga hoki a te Māori, ko te whakapae, i tāmia e ia ngā kōrero a ngā tūpuna ki ōna whakaaro ake. Nā reira, puta kē ana ētehi o ana kōrero. He kōrero whakatūpato kau tēnei — kei pōhēhē te tangata he tika katoa ngā kōrero kei ngā pukapuka nei. Mā te kaupānui e titiro te hē, te tika rānei, ō ngā kōrero a te Pākehā nei, a Hōne Waiti.

2. WALTER MANTELL, 1820-1895. (MS Papers 83)

Nō te tau 1840 i tae mai ai tēnei tangata ki Aotearoa. Tekau mā iwa noa iho ōna tau, uru tonu atu ia ki tētehi tūranga Kāwanatanga. E waru tau ia e ako ana i te reo Māori. I a Ākūhata (Here-turi-kōka) o te tau 1848, ka uru ia ki te Tūranga Whakakāhore i te Mana Whenua o ngā Māori o Te Wāhi Pounamu. (Commissioner for Extinguishing Native Titles, Middle Island).

Ā, ka roa ia e noho ana i tērā tūranga, he mahi nui nāna te whakariterite i te hokonga o ngā whenua o Ngāi Tahu pēnei i Murihiku, i Ōtākou, me te tini noa atu. Heoi, i te tau 1855, ka tuku ia i tōna tūranga, he kore nō te Kāwanatanga i whakaū i ngā oati ki a Ngāi Tahu i te hokonga o ngā whenua.

Kātahi ka tono ia ki te Kāwanatanga kia tino whakaaro rātou ki ngā oati nei. Kāore i tutuki. Ka haere ia ki Ingarangi ki te tono ki te Āpiha mō Ngā Whenua o te Karauna (Colonial Secretary), kīhai tonu i tutuki. Ka hoki mai ki Aotearoa, ka tū hei Mema Pāremata mō Wallace i te takiwā ki Murihiku. Kawe ake nei, kawe ake nei i ana tono. Kīhai tonu he mea i tutuki, ā, tae noa mai ki tenei rā, e tohea nei e Ngāi Tahu taua take.

I tōna matenga ka mahue mai āna pukapuka, maha noa atu. Ā, kua tukuna mai te nuinga ki tēnei whare pukapuka. I te roa o tana noho i waenga i a Ngāi Tahu, he nui āna kōrero mō tērā iwi. He nui ngā reta nā ngā tūpuna pēnei i a Matiaha Tiramorehu nei, i a Mātenga Taiaroa, i a Rāwiri Te Maire. Kei konei anō ētehi o āna tuhituhi mō ngā whenua o Murihiku, o Ōtākou, o Ōtautahi, me kī, o Ngāi Tahu puta noa.

3. DONALD MCLEAN, 1820-1877. (MS Papers 32)

E mōhioia ana tēnei tangata a Te Mākarini i ngā rohe katoa o te motu, nō te mea, i tōna wā koia te tino āpiha a te Kāwanatanga mō te taha ki ngā take Māori. Mē kī, ko ia te Minita Māori tuatahi, arā, te kaiwhakahaere tuatahi rawa o te Tari mō ngā Take Māori. Ā, kotahi anō te kaupapa a tōna tari, kia riro ngā whenua Māori.

Nā tōna mātau ki te kawe i ngā kaupapa a te Kāwanatanga ki te iwi Māori, kā roa tana noho i roto i ngā iwi katoa puta noa i Aotearoa